

AMENINȚĂRI NECONVENȚIONALE ȘI NOILE TIPURI DE CONFLICTE DE NATURĂ HIBRIDĂ ÎN SECOLUL 21

Conf. univ. dr. Iulian CHIFU

Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, București
Președinte al Centrului de Prevenire a Conflictelor și Early Warning, București

Evoluția relațiilor internaționale, turbulențele și accelerarea integrării și fragmentării Ordinii Internaționale Mondiale au condus la forme și tipuri neașteptate și neconvenționale de amenințări la adresa securității naționale și internaționale. Unele vin de la dezvoltarea tehnologică, altele de la impactul tehnologiei asupra societății noastre, altele de la creșterea populismului și relevanței identităților și, ultimele, dar nu cele din urmă, de la propriile noastre minți și percepții care sunt influențate în mod dramatic de concepțiile noastre și de înclinația de a căuta căile cele mai ușoare în gândirea rațională. Toate acestea au un impact enorm asupra evaluării amenințărilor, asupra securității și apărării naționale. De aceea, acești factori trebuie explorați, cunoscuți și abordați într-o manieră științifică și comprehensivă pentru a preveni surpriza strategică în aceste zone, precum și emergența noilor tipuri de conflicte.

Cuvinte-cheie: amenințări neconvenționale, conflicte hibride, societate tehnologizată, falia identitară, factfulness – raționamente nebazate pe date factuale.

EVOLUȚIA SECURITĂȚII ÎN ULTIMII 30 DE ANI. ȘCOALA EUROPEANĂ DE SECURITATE

Securitatea s-a dovedit ceva mai mult decât **o simplă colecție de amenințări militare**. Din contră, lucrurile au evoluat mult mai departe decât definiția clasică a Școlii Europene de Securitate de la Copenhaga¹ – cu cele **cinci dimensiuni ale securității** – care a devenit, în 1991, odată cu Conceptul Strategic de la Roma², abordarea fundamentală a securității din punctul de vedere al NATO – militară, politică, socială, economică și de mediu³. Am adăugat acestei prime abordări trei **obiecte de „securitizat” – Statul, societatea și individul**⁴.

Această modalitate de abordare a securității într-o formă largă s-a extins, ulterior, cu un nou tip de componente numite inițial **„amenințări ne-tradiționale”**, mai apoi **„amenințări de securitate emergente”**, pentru că NATO a privit aceste noi amenințări drept foarte importante, pătrunzând, astfel, cu mult curaj într-un teritoriu nou și incert. Această arie de amenințări include terorismul, proliferarea armelor de distrugere în masă, atacurile cibernetice, întreruperile de aprovizionare cu energie și produse energetice și chiar s-a extins la schimbările climatice și la migrație⁵. Această abordare a fost atât de importantă, încât, în august 2010, circa 50 de membri din cadrul *NATO International Staff*

Această modalitate de abordare a securității într-o formă largă s-a extins, ulterior, cu un nou tip de componente numite inițial „amenințări ne-tradiționale”, mai apoi „amenințări de securitate emergente”, pentru că NATO a privit aceste noi amenințări drept foarte importante, pătrunzând, astfel, cu mult curaj într-un teritoriu nou și incert.

¹ **The Copenhagen School of Security Studies** este o școală care utilizează o abordare critică a studiilor de securitate. Este parte a curentului post-positivist în relațiile internaționale, care a câștigat numeroși aderenți în epoca post-Război Rece. A se vedea Scott Nicholas Romaniuk, *Copenhagen School* in Bruce A. Arrigo. „*The SAGE Encyclopedia of Surveillance, Security, and Privacy*”, SAGE Publications, Inc., Thousand Oaks, ISBN: 9781483359946.

² NATO Strategic Concept Rome, Article 24, in „*The Alliance’s New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council*”, 7 nov 1991, at https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm.

³ Barry Buzan, *Popoarele, Statele și Teama*, Editura Cartier, Chișinău, 2012, p. 386.

⁴ *Ibidem*, p. 385; Iulian Chifu, *Gândire Strategică*, Editura Institutului de Științe politice și Relații Internaționale al Academiei Române, București, 2013, p. 335.

⁵ „*NATO’s new division: A serious look at ‘emerging security challenges’ or an attempt at shoring up relevance and credibility?*”, ISIS Europe Briefing Note, No. 51, September 2010, https://www.natowatch.org/sites/default/files/NATOs_New_Division_0.pdf.

Viteza de evoluție a societății noastre, a relațiilor internaționale și securității a introdus noi categorii de amenințări neconvenționale. De această dată, amenințările externe sunt dublate de vulnerabilități interne transformate în amenințări.

și *International Military Staff* au migrat într-o nouă divizie – **Emerging Security Challenges Division**⁶.

UE și NATO au stabilit o cooperare comună, pentru că ambele sunt plasate practic în același mediu de securitate – prin numărul de membri prezenți în ambele organizații. Și prima zonă a acestei **cooperări a vizat exact amenințările hibride**. Astfel, potrivit strategiei adoptate de către reuniunea Miniștrilor de Externe, UE și NATO au stabilit ca cele două organizații să lupte împreună cu amenințările hibride⁷. Potrivit acestei strategii, **primul responsabil și respondent este statul implicat**, dar asistența UE și NATO vine imediat să sprijine țara vizată de atac sau contracararea amenințării în cauză. Și această cooperare a fost tradusă în fapt atunci când mai mulți aliați din NATO și membri ai Uniunii Europene au decis să stabilească formal, la Helsinki, pe 11 aprilie 2017, **Centrul European de Excelență pentru Combaterea Amenințărilor Hibride**⁸.

IMPACTUL TEHNOLOGIEI ASUPRA COMUNITĂȚII ȘI A SOCIETĂȚILOR DEMOCRATICE

În ciuda acestor dezvoltări, **viteza de evoluție a societății noastre**, a relațiilor internaționale și securității a introdus noi categorii de amenințări **neconvenționale**. De această dată, amenințările externe sunt dublate de **vulnerabilități interne transformate în amenințări**. Acest lucru deoarece, în realitate, ele aparțin **tipologiei de amenințări hibride**⁹, care au surse externe. Este cazul tuturor caracteristicilor democrației liberale, valorilor și principiilor pe care le respectăm pentru că reprezintă modul nostru de viață, dar care sunt **considerate vulnerabilități** de către anumiți actori (în mod special de către Federația Rusă)¹⁰, care au construit instrumente pentru a profita de aceste

⁶ *Ibidem*.

⁷ Press statements by the NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy, Federica Mogherini, 1-2 December, 2015, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_125361.htm.

⁸ „NATO welcomes opening of European Centre for Countering Hybrid Threats”, 11 aprilie 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_143143.htm.

⁹ Iulian Chifu, *Războiul hibrid și reziliența societală. Planificarea apărării hibride*, Revista *Infosfera*, februarie 2018, pp. 23-30.

¹⁰ Iulian Chifu, Simona Țuțuianu, *Torn Between East and West: Europe's Border States*. Routledge, London and New York, 2017, p. 270; Greg Simons, Iulian Chifu, *The Changing Face of Warfare in the 21st Century*, Editura Routledge, London and New York, 2017, p. 278.

caracteristici ale societății liberal-democratice, privite ca vulnerabilități. În acest fel, putem foarte lesne să le privim **ca amenințări cu sursă externă împotriva societăților noastre**¹¹.

Aceste amenințări vin din **specularea valorilor și principiilor sistemului nostru democratic**¹², dar și din specularea vulnerabilităților societății noastre liberal-democratice¹³, provenind de la evoluția tehnologiei și impactul ei asupra societății¹⁴. *Social media* și războiul informațional, dronele și armele hipersonice redesenează mediul de securitate al viitorului, cu un impact asupra abordărilor modului **în care gândim elementele legate de securitate**. În mod specific, cele mai profunde schimbări vin de la **impactul tehnologiei asupra democrației însăși**¹⁵.

Tehnologia are un impact enorm asupra democrației și a societății¹⁶ **prin influența directă** asupra criteriilor și comportamentului legat de **coeziunea socială** – solidaritate, sentimentul de comunitate, alienarea, fragmentarea socială¹⁷. Pe de altă parte, sentimentul **lipsei de viață privată, identitatea alterată** – cea individuală ca și cea colectivă, **nevoia de demnitate și respect**¹⁸, toate sunt efecte ale noilor tehnologii asupra vieții noastre de fiecare zi și au un impact asupra

Tehnologia are un impact enorm asupra democrației și a societății prin influența directă asupra criteriilor și comportamentului legat de coeziunea socială – solidaritate, sentimentul de comunitate, alienarea, fragmentarea socială.

¹¹ Vezi Iulian Chifu, *Gândire Strategică...*, op. cit.

¹² Jan-Werner Muller, *Ce este populismul*, Editura Polirom, Iași, 2017, p. 179; Steve Richards, *The Rise of the Outsiders. How Mainstream Politics Lost its way*, Atlantic Books, London, 2017, p. 314.

¹³ Robert Kagan, *The Jungle Grows Back. America and Our Imperiled World*, Alfred A. Knopf, New York, 2018, p. 179.

¹⁴ Iulian Chifu, „Technology and Democracy. The Impact of the Evolution of Security and International Relations”, în proceedings, 15-th International Scientific Conference „Strategies XXI” Strategic Changes and International Relations, 11-12 aprilie 2019, U.N.Ap., București, pp. 11-23.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Nicu Gavriluță, *Noile religii seculare. Corectitudinea politică, tehnologiile viitorului și transumanismul*, Editura Polirom, Iași, 2018, p. 221.

¹⁷ Arjun Appadurai, Donatella de la Porta, Nancy Fraser; Coordonator Heinrich Geiselberger, *Marea Regresie: De ce trăim un moment istoric*, Editura Art București, 2016, p. 354; Condoleezza Rice, Amy Zegart, *Political Risk. Facing the Threat of Global Insecurity in the Twenty First Century*, Weidenfeld & Nicolson, London, 2018, p. 321; James Kirchick, *Sfârșitul Europei. Dictatori, demagogi și Noul Ev Întunecat*, Editura Polirom, Iași, 2018, p. 326.

¹⁸ Francis Fukuyama, *Identity. Contemporary Identity Politics and the Struggle for Recognition*, Profile books Ltd, London, 2018, p. 218.

UAV-urile sau tehnologia dronelor a schimbat dramatic forma războiului și a creat un impact important asupra psihicului societăților democratice. Vehicule aeriene sau drone maritime, pe apă, sunt utilizate pentru a lovi ținte diverse și dezvoltarea acestei capacități a devenit tot mai evidentă în ziua de azi.

societăților noastre, asupra participării la procesele democratice, ca și la viața comunității, asupra înseși substanței democrației noastre¹⁹.

Aceste procese specifice au fost subliniate de un număr important de studii, în alte cazuri studiul acestor fenomene abia începe. În anumite cazuri, **procesele psihologice** legate de reacția noastră ca ființe umane în fața **vitezei schimbărilor**²⁰ este cea care joacă rolul important ca vulnerabilitate. În toate aceste cazuri, trebuie lansate studii aprofundate și trebuie să luăm în calcul toate aceste evoluții care creează, în sine, vulnerabilități noi în societate²¹, pe care trebuie să le gestionăm. Baza acestor reacții trebuie să fie **construcția rezilienței societăților noastre**. Nu este o sarcină ușoară, pentru că reziliența necesită implicarea deopotrivă a statului, a societății și a indivizilor și coeziunea nu poate fi construită decât dacă avem la îndemână **un nivel rezonabil de încredere în autorități**²².

DRONE, TEHNOLOGII ȘI IMPACTUL ASUPRA SECURITĂȚII SOCIETALE

UAV-urile sau tehnologia dronelor a schimbat dramatic forma războiului și a creat un impact important asupra **psihicului societăților democratice**. Vehicule aeriene sau drone maritime, pe apă, sunt utilizate pentru a lovi ținte diverse și dezvoltarea acestei capacități a devenit tot mai evidentă în ziua de azi. Totul a început în 2002, cu dronele americane de **supraveghere**, apoi cu drone înarmate utilizate pentru a ucide la vedere operativii teroriști din Yemen²³, apoi din Siria și Irak. Apoi, teroriștii au luat tehnologia și au utilizat-o în atacuri în Yemen împotriva liderilor militari și în Siria, împotriva bazei militare ruse de la Khmeymim, la 25 octombrie 2018²⁴.

¹⁹ Martin Gurri, *The Revolt of the Public and the Crisis of Authority in the New Millenium*, Stripe Press, StripeMatter Inc, 2018, p. 445.

²⁰ Hans Rosling, *Factfulness. Ten Reasons We're Wrong About the World--and Why Things Are Better Than You Think*, Sceptre, 2018, p. 341.

²¹ Wolfgang Ishinger, *Lumea în Pericol. Germania și Europa în vremuri nesigure*, Editura Curtea Veche, București, 2019, p. 303.

²² Iulian Chifu, *Războiul hibrid și reziliența societală. Planificarea apărării hibride*, Revista *Infosfera*, februarie 2018, pp. 23-30.

²³ Pe 5 noiembrie 2002, militanții al-Qaeda aflați într-o mașină care se deplasa prin Yemen au fost omorâți de o rachetă lansată de o dronă Predator controlată de CIA, aceasta fiind prima folosire cunoscută public a unui atac cu drone, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_drone_strikes_in_Yemen#cite_note-Addicott-11.

²⁴ Tass Russian News Agency, „*Drone attack on Russia's Syrian airbase was elaborate Pentagon operation, says expert*”, 25 octombrie, 2018, <https://tass.com/defense/1027834>.

Utilizarea dronelor s-a dovedit mult mai extinsă, cu un impact major asupra vieții de zi cu zi a oamenilor obișnuiți. Mai întâi, dronele au fost utilizate la **supraveghere, în medii aglomerate**, și lipsa de reguli și norme de operare a acestora în orașele occidentale a dus la abuzuri la adresa vieții private, fotografii de paparazzo, supraveghere privată, **intruziune ilegală în viața personală**. Apoi, dronele au fost utilizate pentru a tulbura traficul și a bloca aeroporturile în ajunul Crăciunului – vezi cazul Gatwick – Londra²⁵. Apoi, amenințarea cu **utilizarea dronelor pentru a bloca aeroporturile** a fost anunțată și încercată de către ecologiști²⁶.

Atacurile la **liniile/rutele de transport și la infrastructura critică**, precum și atacurile majore la producția de petrol au venit în mod natural în cursul anului 2019. Mai întâi, atacurile de la 13 iunie asupra tancurilor petroliere din Golful Oman și zona economică exclusivă a Emiratelor Arabe Unite au subliniat **vulnerabilitățile căilor de transport** – atacate fie cu drone, vehicule fără pilot amfibii sau navale sau prin amplasare de mine²⁷. Relativ recent, un atac cu drone a vizat **producția și furnizarea de petrol** la nivel global prin atacul la adresa facilităților petroliere saudite Abqaiq și Khurais. Atacul a adus SUA

²⁵ Iulian Chifu, „Lovitură hibridă anonimă cu drone împotriva Guvernului Britanic”, 31 decembrie 2018, https://adevarul.ro/international/europa/lovitura-hibrida-anonima-drone-guvernului-britanic-1_5c29cdd3df52022f751606b2/index.html; Iulian Chifu, „1.000 de zboruri, 200.000 de călători de Crăciun, niciun vinovat. Cea mai mare lovitură împotriva Guvernului Britanic”, *Evenimentul Zilei*, 28 decembrie 2018, <https://evz.ro/1000-de-zboruri-200000-de-calatori-de-craciun-nici-un-vinovat.html>; Sarah Young, Kate Holton, „Drones paralyze British airport, grounding Christmas travelers”, Reuters, 20 decembrie 2018, <https://www.reuters.com/article/us-britain-drones-gatwick/drones-paralyze-british-airport-grounding-christmas-travelers-idUSKCN1O12TN>; Josua Taylor, „Gatwick drone attack theories – who is behind the airport sabotage?”, *Mirror*, 23 decembrie 2018, <https://www.mirror.co.uk/news/uk-news/gatwick-airport-drone-attack-theories-13771643>.

²⁶ Simon Calder, „Are Climate Change Activists Going to Shut Down Airport and Why?”, *Independent*, 11 septembrie 2019, <https://www.independent.co.uk/travel/news-and-advice/heathrow-drone-protest-pause-climate-change-airport-extinction-rebellion-nats-a9101346.html>.

²⁷ Iulian Chifu, „Cine forțează războiul SUA cu Iranul? Inconștientă calificată la Teheran sau provocări ale terților interesați?”, 21 iunie 2019, https://adevarul.ro/international/in-lume/cine-forteaaza-razboiul-sua-iranul-inconstienta-calificata-teheran-provocari-tertilor-interesatin-1_5d0c8d63892c0bb0c69e4d1a/index.html; BBC, „Gulf of Oman tanker attacks: What we know”, 18 iunie 2019, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-48627014>; Raf Sanchez, „US blames Iran for oil tanker attack in Gulf of Oman amid rising tensions”, 13 iunie 2019, <https://www.telegraph.co.uk/news/2019/06/13/oil-tankers-hit-fresh-attack-gulf-oman/>.

Cum dronile au un impact la nivel societal, precum și un impact psihologic, ele afectează securitatea societală creând presiune asupra oamenilor, impunând sentimentul continuii supravegheri, senzația de a fi vânat constant, din cauza armelor instalate pe drone, toate având un impact important asupra comportamentului indivizilor în societate.

și Iranul la limita declanșării unui război, dar atacurile au fost evitate în ultimul moment²⁸. Apoi, noi preocupări au apărut după ce China a anunțat vânzarea către Serbia a dronelor înarmate²⁹, în mijlocul Balcanilor de Vest și la frontierele României.

Deci acest tip de capabilități **amenință securitatea militară**, dacă sunt utilizate în teatrele de operații. Pot avea o utilizare **teroristă** sau pot să afecteze infrastructura critică, precum cea aeroportuară. Dronelile pot afecta securitatea economică, securitatea aprovizionării cu produse, inclusiv securitatea energetică. Pot fi folosite la **supraveghere și la operațiuni psihologice asupra unor ținte alese** – atunci când vizează anumiți indivizi, hărțuindu-i și supraveghindu-le cele mai mici mișcări, pentru culegerea de date sau diverse forme de intimidare.

Cum dronelile au un impact la nivel societal, precum și un impact psihologic, ele afectează **securitatea societală** creând presiune asupra oamenilor, impunând sentimentul continuii **supravegheri**, senzația de a fi **vânat constant**, din cauza armelor instalate pe drone, toate având un impact important asupra comportamentului indivizilor în societate sau/și a societății în sine – oamenii devenind paranoici în legătură cu supravegherea generală, cu posibilitățile de a fi împușcați direct sau în legătură cu **asaltul la viața privată** ori a vieții de zi cu zi.

²⁸ Iulian Chifu, „SUA, Israel, Arabia Saudită, pregătite de războiul împotriva Iranului după atacurile cu drone”, *Adevărul*, 17 septembrie 2019, https://adevarul.ro/international/in-lume/sua-israel-arabia-saudita-pregatite-razboiul-iranuluidupa-atacurile-drone-1_5d80d312892c0bb0c6aef489/index.html; Iulian Chifu, „Cutremur pe piața globală de petrol: Atacuri iraniene cu drone la rafinăriile saudite”, *Evenimentul Zilei*, 17 septembrie 2019, <https://evz.ro/cutremur-pe-piata-globala-de-petrol-atacuri-iraniene-cu-drone-la-rafinariile-saudite.html>; BBC, „Saudi oil attacks: US says intelligence shows Iran involved”, 16 septembrie 2019, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-49712417>; Amrith Ramkumar și Joseph Wallace, „Crude Prices Soar After Attack on Saudi Facilities, Threatening Global Growth”, *The Wall Street Journal*, 16 septembrie 2019, <https://www.wsj.com/articles/oil-prices-soar-after-saudi-attack-11568585160>; Paul LeBlanc, Kylie Atwood, Jeremy Diamond and Sarah Westwood, CNN, „Trump: US ,locked and loaded depending on verification’ of attack on Saudi oil field”, 16 septembrie 2019, <https://edition.cnn.com/2019/09/15/politics/trump-us-saudi-arabia-attack-iran-iraq/index.html>.

²⁹ Sophia Yan, „China sells armed drones to Serbia amid concerns arms deal could destabilise region”, *The Telegraph*, 11 Septembrie 2019, <https://www.telegraph.co.uk/news/2019/09/11/china-sells-armed-drones-serbia-amid-concerns-arms-deal-could/>.

DIGITALIZAREA: IMPACTUL SOCIAL MEDIA ASUPRA SOCIETĂȚII ȘI A DEMOCRAȚIEI

A doua dimensiune a impactului tehnologiei asupra societății și a democrației, cu consecințe deopotrivă asupra securității politice și a securității societale, vine de la procesele de **digitalizare**. Este o evoluție naturală și binevenită a tehnologiei, dar cu o dezvoltare la o viteză fantastică ce a făcut ca societatea, clasa politică și autoritățile să nu aibă timp să studieze consecințele și să prevină efectele secundare și impactul negativ al acestei evoluții. Evoluția e naturală și benefică, dar gestionarea consecințelor nu a putut fi pusă la punct în așa de scurt timp.

Mai întâi, în cazul **social media**, impactul propagandei, dezinformării și războiului informațional este binecunoscut³⁰. Mai puțin cunoscute și studiate sunt efectele indirecte la adresa securității, respectiv impactul asupra securității politice și a securității societale a **social media**. Aceste influențe se realizează prin intermediul **schimbării comportamentului uman al indivizilor**, prin intermediul impactului general al tehnologiei asupra dezvoltării societății și a spiritului comunitar, ca și prin impactul asupra democrației, a democrației liberale cu precădere.

Există **modalități multiple de influență a social media asupra societății**, și efectele secundare negative nu ar trebui să ne facă să nu profităm de avantajele enorme pozitive pe care ni le aduce această realizare tehnologică de prim rang. Internetul însuși a dat naștere, la început, unui efect secundar de transformare a populației

A doua dimensiune a impactului tehnologiei asupra societății și a democrației, cu consecințe deopotrivă asupra securității politice și a securității societale, vine de la procesele de digitalizare.

³⁰ Greg Simons, Iulian Chifu, *op. cit.*; Iulian Chifu, Oazu Nantoi, *Război informațional: tipizarea agresiunii informaționale a Federației Ruse*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române, București, 2016, p. 542, 544; Iulian Chifu, „Informational warfare, from STRATCOM to Psyops”, pp. 132-133, în Working Papers of the „World LUMEN Congress Logos Universality Mentality Education Novelty”, 12-17 aprilie 2016, Iași, International conference, Lumen Media Publishing UK, 2016, (ISI Thomson); Iulian Chifu, Cristina Ivan, *Rolul democrației participative, al meta-narațiunilor și autorului colectiv în secolul XXI. Mesaj din viitor*, Revista Română de Studii de Intelligence, RRSI nr. 10/decembrie 2013, București, pp. 221-239.; Iulian Chifu, *Război hibrid, lawfare, război informațional. Războaiele viitorului, în Strategii XXI. Complexitatea și dinamismul mediului internațional de securitate*, Editura U.N.Ap. „Carol I”, București, 2015, pp. 200-209; Iulian Chifu, *Războiul informațional: componentă a războiului hibrid și instrument de acțiune agresivă cu relevanță strategică*, Revista Infosfera, 2016; Iulian Chifu, *Trei generații de război informațional. Nivelul dezvoltării domeniului în partea sa publică*, Revista Infosfera, septembrie 2017, pp. 20-28; Iulian Chifu, *Cum alterăm realitatea în războiul informațional: Post-adevăr, post-factual, post-umanitate*, Revista Infosfera, decembrie 2018.

Social media are o capacitate enormă de a găsi oameni cu aceleași preocupări, care gândesc la fel și acest lucru duce la construcția unor bule necritice și izolate de argumentele critice la adresa propriilor idei, de pozițiile contrare celor apărute de participanții la aceste grupuri.

Într-una mult mai **contemplativă și pasivă**, obișnuită să reacționeze mai mult în fața unui computer decât să iasă pe stradă pentru a protesta în realitatea fizică. *Social media* are o capacitate enormă de a găsi oameni cu aceleași preocupări, care gândesc la fel și acest lucru duce la construcția **unor bule necritice și izolate** de argumentele critice la adresa propriilor idei, de pozițiile contrare celor apărute de participanții la aceste grupuri. Creează un mediu foarte prietenos fiecăreia dintre opiniile dezvoltate, dar abordarea dă naștere unor **percepții ale adevărului și realității puternice și necombătute** de alte tipuri de argumente, care nu se confruntă una cu alta și nu verifică niciodată legătura acestor percepții încetățenite și reconfirmate în interiorul grupului/bulei cu realitatea și adevărul din lumea înconjurătoare.

Social media are drept efect secundar al utilizării sale și **fragmentarea societății**. Acest tip de bule care se pot auto-izola în sine creează **noi tipologii de identități puternice**, dar, de asemenea, izolate de dezbateră reală de idei și confruntarea cu argumentele celorlalți³¹. *Social media* susține **dezvoltarea populismului**, favorizând afirmațiile tari și dând o platformă egală tuturor participanților la o conversație, în ciuda credențialelor și legitimității fiecăruia, astfel încât oricine poate atrage traficul și să câștige o dezbateră pe baza mai degrabă a unui **vot popular în locul unor păreri îndreptățite ale unui expert sau specialist**, punând deoparte argumente mai puțin adaptate la comunicarea destinată unui public cu educație generală medie în lumea reală. Așa ajunge populismul să câștige și să preia un număr mare de urmăritori și adepți în *social media*³².

Naționalismul este un alt tip de curent foarte bine definit în *social media*, cu idei foarte clare și afirmații coerente, puternice, care surprind și atrag trafic, fapt care privilegiază **declarațiile naționaliste, ca și pe cele extremiste, abordări anti-sistem și gânduri**, opinii cu susținere importantă și răspândite în spațiul virtual cu ajutorul **teoriilor conspirației**³³. Așa cum am văzut anterior, *social media* are un **impact ciudat și împărțit în legătură cu participarea**, ținând lumea

³¹ Arjun Appadurai, ș. al., *op. cit.*, p. 354.

³² Wolfgang Ishinger, *op. cit.*; Jan-Werner Muller, *op. cit.*; Fukuyama Francis, *op. cit.*

³³ Condoleeza Rice, *op. cit.*

departe de realitatea fizică și protestele mai degrabă manifestate prin *like*-uri și *dislike*-uri, într-un spațiu virtual contemplativ. Pe de altă parte, este **capabilă să mobilizeze** mari grupuri de oameni care nu se cunosc unul cu celălalt, dar pe care o emoție colectivă declanșată și nivelul de incitare major atins îi aduce și în spațiul fizic atunci când temele pe care le generează depășesc praguri critice de furie, umilință sau bucurie și când aduc un număr important de urmăritori care acționează.

Social media are un impact și asupra comportamentului indivizilor legat de **socializare, abordare pur umană și implicare, respectiv simț comunitar** și participare. Ea creează noi tipologii de comportamente la indivizi diferiți. Dar, cea mai importantă parte a impactului este legată de post-adevăr, percepții și realități distincte și, mai ales, de **impactul psihologic** al acestui instrument utilizat de către specialiști în domeniu, cu intenții incorecte, care pot afecta conștiința, voința individuală, dar și comportamentul social al oamenilor³⁴.

Identitățile clasice sunt și ele în discuție prin instrumentul ușor de utilizat pentru crearea noilor tipologii de identități și grupuri, cu noi și variate cerințe și solicitări vizând categorii noi de drepturi, grupuri care au impact asupra **securității politice**. Susținerea pentru discursurile naționaliste, populiste, extremiste – deja supervizate și controlate de mecanisme automate – afectează partidele clasice și elitele, experții tehnici și specialiștii.

Pe de altă parte, *social media* ajută la **promovarea abordărilor progresiste extreme** care afectează identități individuale și sociale, de grup³⁵. Odată ce aceste manifestări induc și **crează senzația de amenințare** unui număr relevant de indivizi din spațiul virtual, care se simt presați, amenințați și blocați în libertatea lor de **a-și asuma și a expune identitatea** lor, reacția acestora este aceea de a migra spre zonele de idei extreme și populiste, susținute și favorizate, deopotrivă, de activitățile prin intermediul *social media*.

Deci, nu este vorba despre ceva negativ sau ceva rău cu instrumentul *social media*, ci despre **modalitatea în care este utilizat**, odată ce are posibilitatea de a atinge audiențe țintite geografic, prin preferințe

Social media are un impact ciudat și împărțit în legătură cu participarea, fiind capabilă să mobilizeze mari grupuri de oameni care nu se cunosc unul cu celălalt, dar pe care o emoție colectivă declanșată și nivelul de incitare major atins îi aduce și în spațiul fizic atunci când temele pe care le generează depășesc praguri critice de furie, umilință sau bucurie și când aduc un număr important de urmăritori care acționează.

³⁴ Martin Gurri, *op. cit.*

³⁵ Robert Kagan, *op. cit.*; Nicu Gavriluță, *op. cit.*

de natură politică, socială sau a modului de trăire a experiențelor și sentimentelor religioase. Mai mult, fiind un instrument care permite oricui să ne acceseze pe noi toți, cei conectați în spațiul virtual, fără frontiere sau bariere de orice tip, *social media* are o parte importantă din responsabilitatea în legătură cu impactul **asupra schimbărilor, asupra societății și a preferințelor individuale.**

A.I. ȘI PIAȚA MUNCII, CLASA INUTILĂ, DICTATORII DIGITALI ȘI HACKING-UL MINȚII UMANE

Inteligența artificială (Artificial Intelligence – AI) – IA – este un alt instrument fantastic care poate ajuta și sprijini umanitatea în viața de zi cu zi, iar efectele sale sunt cu atât mai importante. IA acționează ușor, manipulând și utilizând baze de date enorme în infim de scurt timp, și beneficiază de o viteză enormă de reacție la diferiți stimuli și în situații de criză, luând decizii practic automate în câțimi de secundă, în foarte scurt timp, cu un **avantaj enorm în fața ființelor umane.** Impactul a.i. asupra indivizilor, a societății și a vieții noastre de zi cu zi este și mai important și mai puțin studiat decât cel al *social media*, ca să nu mai vorbim despre **efectele secundare necunoscute.**

Ceea ce putem vedea deja este impactul asupra **coeziunii societale** – crearea diferențelor și diviziunilor, accelerarea fragmentării societății –, **a fragmentării voinței comunitare și societale** – susținând toate ideile care deraiază, critică și rup orice tip de coeziune și acțiune proiectată – și, în ultimă instanță, alterează **libertatea de alegere și comportamentul** la nivel individual și societal.

Pe termen mediu și lung, efectele sunt și mai complicate. IA **alterează piața muncii**, înlocuind oamenii cu roboți în munca grea și repetitivă, dar noile locuri de muncă se dezvoltă în mai mult timp decât se petrece înlocuirea oamenilor de către mașini în vechile locuri de muncă și adaptarea oamenilor este din ce în ce mai dificilă și mai înceată de fiecare dată și la fiecare asemenea schimbare de slujbă și loc de muncă, respectiv readaptare. Acest lucru duce la oameni inadaptabili și creează **clasa inutilizabilă**, înlocuind clasa muncitoare de ieri³⁶.

Inteligența artificială – IA – este un alt instrument fantastic care poate ajuta și sprijini umanitatea în viața de zi cu zi, iar efectele sale sunt cu atât mai importante. IA acționează ușor, manipulând și utilizând baze de date enorme în infim de scurt timp, și beneficiază de o viteză enormă de reacție la diferiți stimuli și în situații de criză.

³⁶ Darrell M. West, John R. Allen, *How Artificial Intelligence is transforming the World*, Brookings, 24 aprilie 2018, <https://www.brookings.edu/research/how-artificial-intelligence-is-transforming-the-world/>.

În sfârșit, dar nu în ultimul rând, noi amenințări vin de la utilizarea a.i. în scopuri militare. Continuând activitatea susținută în domeniul războiului informațional, Federația Rusă a început **crearea de capabilități pentru a altera comportamentul ființelor umane**³⁷, utilizând IA.

În anumite cazuri, în scenarii extreme, utilizarea nepotrivită și aberantă a IA poate duce la **distrugerea tehnologică a lumii** și a ființelor umane, așa cum avertizează deja anumiți gânditori³⁸. Bio-ingineria dă capacități altădată considerate divine, precum cea de a crea viață, a selecta trăsăturile creaturilor vii și a proiectării creării de corpuri, creiere și minți ca piese de schimb pentru ființa umană. Cum vom gestiona această perspectivă fără **să comitem erori de dimensiuni cosmice**, care pot duce la stingerea rasei umane? Manipularea emoțiilor, senzațiilor și comportamentelor este la fel de riscantă ca și alterarea atributelor și a evoluției propriilor noastre organisme.

Tehnologia este întotdeauna un plus și ne va ajuta, cu condiția să nu avem **aspirații excesive de a atinge capacitățile mașinilor** în crearea viitoarelor ființe umane. Inteligența și disciplina care ajută la muncă și sunt cerute de la roboți nu aduc și compasiune manifestată, nici sensibilitate. **Perspectiva unei clase inutilizabile** de oameni alterează societatea și lupta împotriva exploatării poate fi înlocuită cu tipuri diferite de **luptă împotriva irelevanței**. Aceasta schimbă complet societatea³⁹.

La **nivel politic**, am utilizat deja IA pentru a evita ideile nedorite pe fluxurile din spațiul virtual în anumite state – începând cu China, Rusia și ajungând la Turkmenistan și Coreea de Nord (dar ultimele două folosesc mai degrabă bariere fizice decât filtre mai nuanțate pentru idei „acceptabile” și permise în acele societăți). **Perspectiva unei supravegheri generale utilizând datele personale și comportamentul**

Continuând activitatea susținută în domeniul războiului informațional, Federația Rusă a început crearea de capabilități pentru a altera comportamentul ființelor umane, utilizând IA.

³⁷ Editor: N. Wright, *AI, China, Russia, and the Global Order: Technological, Political, Global, and Creative Perspectives*, <https://nsiteam.com/ai-china-russia-and-the-global-order-technological-political-global-and-creative-perspectives/>; Susan Michie, James Thomas, Marie Johnston, Pol Mac Aonghusa, John Shawe-Taylor, Michael P. Kelly, Léa A. Deleris, Ailbhe N. Finnerty, Marta M. Marques, Emma Norris, Alison O'Mara-Eves și Robert West, *The Human Behaviour-Change Project: harnessing the power of artificial intelligence and machine learning for evidence synthesis and interpretation*, 18 octombrie 2017, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5648456/>.

³⁸ Yuval Noah Harari, *21 de lecții pentru secolul XXI*, Editura Polirom, Iași, 2018, p. 364; Yuval Noah Harari, *Homo Deus. Scurtă istorie a viitorului*, Editura Polirom, Iași, 2018, p. 388.

³⁹ *Idem*.

nostru duce deopotrivă la perspectiva **dictatorilor digitali**, ca și la **dorința de hacking a ființelor umane**, așa cum astăzi unii acționează prin *hacking* la mașini, internet, computere și așa mai departe⁴⁰. IA poate să ne cunoască și să ne înțeleagă mai bine decât o facem noi înșine și poate învăța ceea ce nu știm noi despre noi înșine, reușind inclusiv să **ne modifice comportamentul**. Pe această cale s-a lansat Putin, dându-i IA utilizări în construcția de capacități pentru a altera comportamentul ființelor umane⁴¹.

Perspectiva unei supravegheri generale utilizând datele personale și comportamentul nostru duce deopotrivă la perspectiva dictatorilor digitali, ca și la dorința de hacking a ființelor umane. IA poate să ne cunoască și să ne înțeleagă mai bine decât o facem noi înșine și poate învăța ceea ce nu știm noi despre noi înșine, reușind inclusiv să ne modifice comportamentul.

CAPACITAREA DE ADAPTARE LA SCHIMBĂRI BRUȘTE ȘI RAPIDE SAU TENDINȚE NEAȘTEPTATE DE EVOLUȚIE

Mintea umană este foarte adaptabilă și gata să se confrunte cu provocări noi în viață. Dar, **inerția** modului nostru de a gândi și de a privi evoluția curentă ne face să fim surprinși de **viteza acestei evoluții**. În momentul în care învățăm anumite adevăruri solide și le așezăm la baza argumentațiilor noastre, avem tendința să le dăm creditul continuității și al stabilității și, de aceea, evoluăm în modul nostru de a gândi mai încet decât evoluția reală a lumii. Astfel, suntem subiectul unor **percepții greșite ale tendințelor** din cauza percepțiilor care sunt influențate substanțial de **preconcepții**. Avem tendința de a favoriza modelele și căile cele mai ușoare de a gândi în gândirea noastră rațională și, de aceea, ajungem departe în judecățile noastre de adevărul, realitatea și tendințele reale de evoluție.

Cea mai bună exprimare și cel mai bun studiu al acestor diferențe între **percepțiile naturale și modul de gândire dezvoltat de ființele umane de azi** și realitățile de azi și, mai ales, de mâine mi se pare cea din **Factfulness**⁴² a lui **Hans Rosling**. Ea prezintă **zece instincte umane** în modul de a gândi, care sunt slăbiciuni comune în evaluarea vitezei de evoluție a tendințelor de azi. Cu o bază experimentală solidă la cel mai înalt nivel de cunoaștere, cartea demonstrează că avem

⁴⁰ Yuval Harari, *New Challenges of the 21st Century*, 16th YES Annual Meeting „Happiness Now. New Approaches for a World in Crisis”, 12-14 septembrie 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=WA4t9uK2ZX8>, 5.26.00-6.20.00.

⁴¹ Ryan Daws, *Putin outlines Russia's national AI strategy priorities*, 31 mai 2019, <https://artificialintelligence-news.com/2019/05/31/putin-russia-national-ai-strategy-priorities/>.

⁴² Hans Rosling, *Factfulness. Ten Reasons We're Wrong About the World – and Why Things Are Better Than You Think*, Sceptre, 2018, p. 341.

tendința să nu remarcăm anumite evoluții, suntem înclinați să găsim ușurința așezării pe categorii și a împărțirii realităților din jurul nostru, suntem conduși în cunoașterea noastră comună de sentimente de frică, pesimism în aprecierea propriei noastre evoluții, asumăm că actualele tendințe sunt constante și se dezvoltă în linie dreaptă, în variantă proporțională.

Cartea are la bază **o cantitate imensă de date și statistici**. Studiul arată că lucrurile foarte solide despre care credem că știm și cunoaștem în detaliu sunt depășite și sunt subiectul psihologiei, care definește modul nostru de a gândi și viața noastră, ușurința de a gândi, dar și **reflectarea emoțiilor fundamentale** și abordărilor **modelelor multiple simplificate** pe care avem tendința să le utilizăm în evaluările noastre în argumentație și gândire. Combinația de matematică, logică și psihologie folosită în carte ne arată **cât de prost suntem echipați** în fața schimbării dramatice prin accelerarea tendințelor după lungi perioade de timp în care evoluțiile au avut loc într-un mod foarte limitat, strict și simplu.

Faptul este că asta trăim astăzi: **schimbări enorme și rapide, incertitudini, alterarea modelelor cunoscute** și relativizarea temeliilor foarte clare, sigure și solide. **Falia** – modelul împărțirii în categorii opuse, **negativitatea, evoluția constantă și consecventă** prezumată, instinctul de **frică**, psihologia **mărimii** – a numerelor mari, abordarea **generalizatoare**, instinctul **destinului** sau existența unei **singure perspective** – un mod unic de a vedea lucrurile, pasarea **blamului** și a responsabilității și senzația **de urgență**, toate demonstrează limitele modului nostru de a aborda realitatea.

Toate aceste modele care vin din **educație și experiență**, din ceea ce eram obișnuiți să învățăm din realitățile trecute și conservatorismul nostru, reacțiile psihologice în fața schimbării rapide ne limitează capacitățile de a realiza evoluțiile dramatice la care suntem martori. Și merită să studiem și să cunoaștem această realitate, deoarece aceasta este **modul „normal”** în care concetățenii noștri și întreaga umanitate percep și reacționează în fața impactului de mare magnitudine precum cel pe care-l trăim astăzi. Iar reacția publicului general dă **aceste limitări ale societății noastre**.

*Hans Rosling
ne arată cât de
prost suntem
echipați în
fața schimbării
dramatice prin
accelerarea
tendințelor după
lungi perioade
de timp în care
evoluțiile au
avut loc într-un
mod foarte
limitat, strict și
simplu.*

Toate aceste amenințări neconvenționale care afectează realitățile imuabile interne pe care le considerăm îndeobște ca lucruri fixate, constante și solide, trebuie să fie explorate, cunoscute și abordate într-un mod științific și comprehensiv pentru a preveni surpriza strategică în aceste zone, ca și emergența unor noi tipuri de conflicte.

SECURITATE SOCIETALĂ, SECURITATE POLITICĂ ȘI IMPACTUL DIRECT ASUPRA *HARD SECURITY*

Toate aceste **amenințări de securitate de natură societală și politică** au un impact enorm asupra **noului mediu al amenințărilor de securitate**, asupra oricărei evaluări actuale a amenințărilor. Și toate sunt amplificate în orice încercare curentă și viitoare de a gestiona securitatea și apărarea unui stat. De aceea, toate aceste **amenințări neconvenționale** care afectează realitățile imuabile interne pe care le considerăm îndeobște ca lucruri fixate, constante și solide, trebuie să fie explorate, cunoscute și abordate într-un mod științific și comprehensiv pentru a **preveni surpriza strategică** în aceste zone, ca și emergența unor noi tipuri de conflicte.

Ar trebui să fie ușor de realizat că toate aceste găuri în percepție și surprizele aferente, ca și nivelul cunoașterii obișnuite și comune, impactul acestor dezvoltări tehnologice asupra indivizilor și a percepțiilor amenințărilor societale **influențează în modul cel mai puternic securitatea internă**. Alterarea securității societale, fragmentarea și alienarea indivizilor, pierderea simțului și spiritului de comunitate și a coeziunii societale **influențează direct securitatea unei națiuni**. Mai mult chiar, noile vulnerabilități pot fi utilizate de către actori externi care pot să profite de aceste evoluții și de lipsa de prevenție.

Sprrijinul pentru decidenți și pentru abordările politice reclamă încredere și înțelegere a evoluțiilor reale a amenințărilor și preocupărilor de securitate care vin de la experți la nivelul întregii populații. **Finanțarea nevoilor de securitate** este, de asemenea, legată de o percepție clară a acestor evoluții și a înțelegerii generale **unde greșim cu toții, noi, oamenii de azi**, și cum de suntem cu toții **subiect al acestor greșeli colective și al dezinformărilor**⁴³. Asumarea că o parte a informației generale legate de securitate nu e un subiect destinat ariei publice și că sunt lucruri despre care nu putem ști și nu trebuie să știm este un alt punct care necesită să fie predat și realizat la nivel societal, pentru a evita **greșelile și neînțelegerile**, care ar accentua vulnerabilitățile cauzate de **lipsa de încredere publică**.

⁴³ Iulian Chifu, *Intelligence and Crisis Decision-making: a Bridge Too Far?*, în IAFIE – EUROPE 2019, Academia Națională de Informații „Mihai Viteazul”, București, 14.04-17.04.2019, în curs de apariție în proceedings.

BIBLIOGRAFIE:

1. ***, *Al-Qaeda operatives in a car traveling through Yemen were killed in a targeted killing by a missile launched from a CIA-controlled Predator drone, first public known use of a drone attack*, 5 noiembrie 2002, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_drone_strikes_in_Yemen#cite_note-Addicott-11
2. ***, BBC, „*Gulf of Oman tanker attacks: What we know*”, 18 June 2019, at <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-48627014>; Raf Sanchez, „*US blames Iran for oil tanker attack in Gulf of Oman amid rising tensions*”, 13 June 2019, <https://www.telegraph.co.uk/news/2019/06/13/oil-tankers-hit-fresh-attack-gulf-oman/>.
3. ***, BBC, „*Saudi oil attacks: US says intelligence shows Iran involved*”, 16 September 2019, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-49712417>.
4. ***, „*NATO’s new division: A serious look at ‘emerging security challenges’ or an attempt at shoring up relevance and credibility?*”, ISIS Europe Briefing Note, No. 51, September 2010, https://www.natowatch.org/sites/default/files/NATOs_New_Division_0.pdf
5. ***, *NATO welcomes opening of European Centre for Countering Hybrid Threats*, 11 April 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_143143.htm.
6. NATO Strategic Concept Rome, Article 24, in „*The Alliance’s New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council*”, 7 nov 1991, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm.
7. ***, „*Press statements by the NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy*”, Federica Mogherini, 1-2 December, 2015, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_125361.htm
8. ***, Tass Russian News Agency, „*Drone attack on Russia’s Syrian airbase was elaborate Pentagon operation, says expert*”, 25 October, 2018, <https://tass.com/defense/1027834>.
9. Arjun Appadurai, Donatella de la Porta, Nancy Fraser, Coordonator Heinrich Geiselberger, *Marea Regresie: De ce trăim un moment istoric*, Editura Art București, 2016.
10. Bruce A. Arrigo, „*The SAGE Encyclopedia of Surveillance, Security, and Privacy*”, SAGE Publications, Inc., Thousand Oaks.
11. Barry Buzan, *Popoarele, Statele și Teama*, Editura Cartier, Chișinău, 2012.
12. Paul LeBlanc, Kylie Atwood, Jeremy Diamond și Sarah Westwood, CNN, „*Trump: US ‘locked and loaded depending on verification’*”

- of attack on Saudi oil field*”, 16 septembrie 2019, <https://edition.cnn.com/2019/09/15/politics/trump-us-saudi-arabia-attack-iran-iraq/index.html>.
13. Simon Calder, *Are Climate Change Activists Ging to Shut Down Airport and Why?*, *Independent*, 11 septembrie 2019, <https://www.independent.co.uk/travel/news-and-advice/heathrow-drone-protest-pause-climate-change-airport-extinction-rebellion-nats-a9101346.html>.
 14. Iulian Chifu, *Gândire Strategică*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, București, 2013.
 15. Iulian Chifu, *Războiul hibrid și reziliența societală. Planificarea apărării hibride*, *Revista Infosfera*, februarie 2018.
 16. Iulian Chifu, Simona Țuțuianu, *Torn Between East and West: Europe's Border States*. Routledge, London and New York, 2017.
 17. Iulian Chifu, „*Technology and Democracy. The Impact of the Evolution of Security and International Relations*”, in *proceedings, 15-th International Scientific Conference „Strategies XXI” Strategic Changes and International Relations*, 11-12 April 2019, Bucharest, Romania, National Defense University.
 18. Iulian Chifu, „*Lovitură hibridă anonimă cu drone împotriva Guvernului Britanic*”, 31 decembrie 2018, https://adevarul.ro/international/europa/lovitura-hibrida-anonima-drone-guvernului-britanic-1_5c29cdd3df52022f751606b2/index.html.
 19. Iulian Chifu, „*1.000 de zboruri, 200.000 de călători de Crăciun, niciun vinovat. Cea mai mare lovitură împotriva Guvernului Britanic*”, *Evenimentul Zilei*, 28 decembrie 2018, <https://evz.ro/1000-de-zboruri-200000-de-calatori-de-craciun-nici-un-vinovat.html>.
 20. Iulian Chifu, „*Cine forțează războiul SUA cu Iranul? Inconștiență calificată la Teheran sau provocări ale terților interesați?*”, 21 iunie 2019, https://adevarul.ro/international/in-lume/cine-fortea-za-razboiul-sua-iranul-inconstienta-calificata-teheran-provocari-tertilor-interesat-in-1_5d0c8d63892c0bb0c69e4d1a/index.html.
 21. Iulian Chifu, „*SUA, Israel, Arabia Saudită, pregătite de războiul împotriva Iranului după atacurile cu drone*”, *Adevărul*, 17 septembrie 2019, https://adevarul.ro/international/in-lume/sua-israel-arabia-saudita-pregatite-razboiul-iranuluidupa-atacurile-drone-1_5d80d312892c0bb0c6aef489/index.html.
 22. Iulian Chifu, „*Cutremur pe piața globală de petrol: Atacuri iraniene cu drone la rafinăriile saudite*”, *Evenimentul Zilei*, 17 septembrie 2019, <https://evz.ro/cutremur-pe-piata-globala-de-petrol-atacuri-iraniene-cu-drone-la-rafinariile-saudite.html>.

23. Iulian Chifu, Oazu Nantoi, *Război informațional: tipizarea agresiunii informaționale a Federației Ruse*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române, București, 2016.
24. Iulian Chifu, „*Informational warfare, from STRATCOM to Psyops*”, in Working Papers of the „*World LUMEN Congress Logos Universality Mentality Education Novelty*”, 12-17 aprilie 2016, Iași, International conference, Lumen Media Publishing UK, 2016, (ISI Thomson).
25. Iulian Chifu, Cristina Ivan, *Rolul democrației participative, al meta-narațiunilor și autorului colectiv în secolul XXI. Mesaj din viitor*, Revista Română de Studii de Intelligence, RRSI nr. 10/decembrie 2013, București.
26. Iulian Chifu, *Război hibrid, lawfare, război informațional. Războaiele viitorului*, în *Strategii XXI. Complexitatea și dinamismul mediului internațional de securitate*, Editura U.N.Ap. „Carol I”, 2015.
27. Iulian Chifu, *Războiul informațional: componentă a războiului hibrid și instrument de acțiune agresivă cu relevanță strategică*, Revista *Infosfera*, 2016.
28. Iulian Chifu, *Trei generații de război informațional. Nivelul dezvoltării domeniului în partea sa publică*, Revista *Infosfera*, septembrie 2017.
29. Iulian Chifu, *Cum alterăm realitatea în războiul informațional: Post-adevăr, post-factual, post-umanitate*, Revista *Infosfera*, secembrie 2018.
30. Iulian Chifu, *Intelligence and Crisis Decision-making: a Bridge Too Far?*, în „*IAFIE – EUROPE 2019*, Academia Națională de Informații „Mihai Viteazul”, București, 14.04-17.04.2019.
31. Francis Fukuyama, *Identity. Contemporary Identity Politics and the Struggle for Recognition*, Profile books Ltd, London, 2018.
32. Nicu Gavriluță, *Noile religii seculare. Corectitudinea politică, tehnologiile viitorului și trans-umanismul*, Editura Polirom, Iași, 2018.
33. Martin Gurri, *The Revolt of the Public and the Crisis of Authority in the New Millenium*, Stripe Press, StripeMatter Inc, 2018.
34. Yuval Harari, *New Challenges of the 21st Century*, 16th YES Annual Meeting „*Happiness Now. New Approaches for a World in Crisis*”, 12-14 septembrie, 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=WA4t9uK2ZX8>, 5.26.00-6.20.00.
35. Yuval Noah Harari, *21 de lecții pentru secolul XXI*, Editura Polirom, Iași 2018.
36. Yuval Noah Harari, *Deus Homo, Scurtă istorie a viitorului*, Editura Polirom, Iași, 2018.

37. Wolfgang Ishinger, *Lumea în Pericol. Germania și Europa în vremuri nesigure*, Editura Curtea Veche, București, 2019.
38. Robert Kagan, *The Jungle Grows Back. America and Our Imperiled World*, Alfred A. Knopf, New York, 2018.
39. James Kirchick, *Sfârșitul Europei. Dictatori, demagogi și Noul Ev Întunecat*, Editura Polirom, Iași, 2018.
40. Susan Michie, James Thomas, Marie Johnston, Pol Mac Aonghusa, John Shawe-Taylor, Michael P. Kelly, Léa A. Deleris, Ailbhe N. Finnerty, Marta M. Marques, Emma Norris, Alison O'Mara-Eves, Robert West, *The Human Behaviour-Change Project: harnessing the power of artificial intelligence and machine learning for evidence synthesis and interpretation*, 18 octombrie 2017, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5648456/>.
41. Jan-Werner Muller, *Ce este populismul*, Editura Polirom, Iași, 2017.
42. Amrith Ramkumar, Joseph Wallace, „Crude Prices Soar After Attack on Saudi Facilities, Threatening Global Growth”, *The Wall Street Journal*, 16 septembrie 2019, <https://www.wsj.com/articles/oil-prices-soar-after-saudi-attack-11568585160>.
43. Condoleezza Rice, Amy Zegart, *Political Risk. Facing the Threat of Global Insecurity in the Twenty First Century*, Weidenfeld & Nicolson, London, 2018.
44. Steve Richards, *The Rise of the Outsiders. How Mainstream Politics Lost its way*, Atlantic Books, London, 2017.
45. Hans Rosling, *Factfulness. Ten Reasons We're Wrong About the World - and Why Things Are Better Than You Think*, Sceptre, 2018.
46. Daws Ryan, *Putin outlines Russia's national AI strategy priorities*, 31 mai 2019, <https://artificialintelligence-news.com/2019/05/31/putin-russia-national-ai-strategy-priorities/>.
47. Greg Simons, Iulian Chifu, *The Changing Face of Warfare in the 21st Century*, Editura Routledge, London and New York, 2017.
48. Josua Taylor, „Gatwick drone attack theories - who is behind the airport sabotage?”, *Mirror*, 23 decembrie 2018, <https://www.mirror.co.uk/news/uk-news/gatwick-airport-drone-attack-theories-13771643>.
49. Sarah Young, Kate Holton, „Drones paralyze British airport, grounding Christmas travelers”, *Reuters*, 20 decembrie 2018, <https://www.reuters.com/article/us-britain-drones-gatwick/drones-paralyze-british-airport-grounding-christmas-travelers-idUSKCN10I2TN>.
50. Sophia Yan, „China sells armed drones to Serbia amid concerns arms deal could destabilise region”, *The Telegraph*, 11 septembrie 2019, <https://www.telegraph.co.uk/news/2019/09/11/china-sells-armed-drones-serbia-amid-concerns-arms-deal-could/>.

51. Darrell M. West, John R. Allen, *How Artificial Intelligence is transforming the World*, Brookings, 24 aprilie 2018, <https://www.brookings.edu/research/how-artificial-intelligence-is-transforming-the-world/>.
52. N. Wright, Editor, *AI, China, Russia, and the Global Order: Technological, Political, Global, and Creative Perspectives*, <https://nsiteam.com/ai-china-russia-and-the-global-order-technological-political-global-and-creative-perspectives/>.

